

УДК 78.421

КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ, СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ВИКОНАВСТВА

Боровицька О.М.

Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»

В статті акцентується увага на дослідженні діяльності концертмейстера. Наголошується, що поняття «концертмейстер» в сучасній музичній культурі має декілька значень, позначаючи професійну діяльність першої скрипки або лідера інструментальної групи у оркестрі та концертмейстера-піаніста. Підкреслюється тотожність задач, що постають перед концертмейстерами, що передбачає необхідність виконувати сольні партії, грати у ансамблі з іншими інструментами, виступати в ролі викладача. Завданням концертмейстера є забезпечення психологічного комфорту для усіх учасників музичної комунікації. За рахунок того, що концертмейстер має значний досвід роботи з різними виконавцями, він виступає своєрідним транслятором їх творчого надбання, що підкреслює його надзвичайно важливу роль у освітньому процесі.

Ключові слова: концертмейстер, викладач, диригент, оркестр, концертмейстер-піаніст, перша скрипка.

Постановка проблеми. Музика є одним з найважливіших видів мистецтва, основою якого є звукове ціле. Специфіка передачі мистецького твору від автора до слухача передбачає наявність ще однієї обов'язкової ланки – виконавця. Саме його майстерність впливає на те, як саме твір буде сприйнятий реципієнтом. Історичні етапи розвитку виконавства пов'язані не лише з грою солістів, але й з виокремленням професії концертмейстера. Одним з малодосліджених питань є аналіз особливостей діяльності концертмейстера в оркестрі та віднаходження відповідностей з роботою піаніста-концертмейстера, як у вітчизняній, так і в закордонній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка роботи концертмейстера в соціокультурному просторі сьогодення розкривається у роботі сучасної української дослідниці Т. Молчанової. Певні аспекти діяльності концертмейстера представлені в статті Є. Епштейна. Одним з важливих джерел інформації для даного дослідження є документація, пов'язана з роботою акомпаніатора-піаніста, що викладена на сайті одного з американських закладів музичної освіти – Crane School of Music. Чималий інтерес для розуміння сутності концертмейстерської діяльності та її ролі в контексті оркестрового виконавства представляє інтерв'ю Г. Ньюмана, проведене з першою скрипкою симфонічних оркестрів Канади та Австралії – Дейлом Барлтропом.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Історичні аспекти концертмейстерської діяльності знайшли певного наукового обґрунтування у вітчизняній музикознавчій думці. Актуальні питання, пов'язані з даним типом виконавства представлені в ряді робіт. Разом з тим сучасна практика концертмейстерства, наявна не у вітчизняній, а закордонній системі, і залишається такою, що не потрапляла в поле наукового інтересу українських дослідників, що й зумовлює звернення до неї.

Формулювання мети дослідження. Мета статті полягає у дослідженні дефініції поняття «концертмейстер», розкритті сутності діяльності концертмейстера та окресленні сучасних реалій цього типу виконавства в сучасній вітчизняній та закордонній практиці.

Виклад основного матеріалу. Можна зазначити, що в останні роки актуалізувалась потреба дослідження практики концертмейстерів. Це відмічає ряд вітчизняних дослідників, зокрема Т. Молчанова. «На сьогодні визріла нагальна потреба ґрунтовного концепційного дослідження цілісного феномену мистецтва піаніста-концертмейстера у контексті історико-культурних процесів і принципів практичного функціонування цього різновиду діяльності зі скеруванням на синтезуючий рівень теоретичних узагальнень. Потребує певного переформатування і дефініційний тезаурус фахового визначення піаніста-концертмейстера, що надасть можливості осмислити та окреслити об'єктивні та суб'єктивні характеристики цієї професії» [2, с. 216].

Наразі сучасне музичне мистецтво важко уявити без концертмейстерів. Даний тип професійної діяльності є покликанням для багатьох піаністів. Причому багато хто з них робить це не внаслідок певного збігу обставин, а завдяки свідомому вибору. Кажучи про походження терміну концертмейстер варто відмітити його багатозначність. У різних мовах це поняття трактується дещо по-іншому. Німецьке слово *Konzertmeister* дослівно можна перекласти як концертний майстер, англійським відповідником буде *leader*, тобто лідер, керівник, а у французькій мові дана діяльність позначається *violin solo*, що означає сольна скрипка.

Відзначимо, що в більшості музичних словників та енциклопедій висуваються три рівні розуміння слова «концертмейстер»: 1) керівник інструментальної групи оркестру; 2) перший скрипаль у оркестрі; 3) піаніст, що акомпанує солістам під час занять та на концертних виступах [1]. На нашу думку подібний розподіл є не надто доречним. В сучасній музичній практиці склалась традиція, що піаніст-концертмейстер сприймається як виконавець, значення якого є більш другорядним. Проте, якщо звернутись до того трактування терміну, яке пов'язане з діяльністю оркестру, то концертмейстер виступає саме як той музикант, що володіє більшою майстерністю, виступає лідером групи інструментів, а в певному сенсі є й заступником диригента. Відзначимо, що на наше переконання, подібного подвійного трактування не повинно бути.

Якщо звернутись до особливостей діяльності концертмейстера-піаніста, то він виступає у освітньому та концертному процесі не допоміжною ланкою, а постаттю другою за важливістю після викладача з фаху, чи диригента. При цьому, варто відмітити, що концертмейстер не лише може виконувати роль другого викладача, але, й на відміну від нього, приймає активну участь у відтворенні музичного цілого. Концертмейстер групи інструментів у оркестрі також виступає музикантом, що поєднує у собі викладацьку та виконавську діяльність, виступаючи тим, на кого може спиратися молодий та менш досвідчений виконавець. Крім цього, виконавська діяльність концертмейстера – першої скрипки включає ряд інших функцій. Відзначимо, що концертмейстера в США прийнято називати «First Chair» (тобто, дослівно – перший стілець). Саме розташування концертмейстера зліва від диригента та найбільше до аудиторії відображає історичні етапи формування сучасного оркестрового виконавства. До виділення постаті диригента, автор твору грав власну партію на скрипці чи на клавішному інструменті, при цьому міг керувати ансамблем чи оркестром, вказуючи на необхідність початку чи припинення гри, позначаючи динамічні аспекти, підкреслюючи шляхи досягнення необхідного емоційно-образного наповнення.

Після того, як починає розвиватися виконавство як діяльність, відокремлена від композиторської, ускладнюється музичний матеріал, потребуючи диригента, який би відповідав за створення відповідної інтерпретації твору. Проте залишається необхідність у виконавці, який би контролював процес виконання «зсередини» оркестру. Саме ця ніша відводиться концертмейстеру. Зазвичай, якщо в творі були наявні сольні епізоди, то їх грали концертмейстери груп. Від лідера залежить остаточне налаштування усіх інструментів оркестру перед початком гри. У разі суто оркестрового звучання необхідним є налаштування по звуку ля першої октави, який грає концертмейстер гобоїстів. Проте, якщо планується гра концерту для певного інструменту у супроводі оркестру, то інструменталісти – духовики (дерев'яні, мідні) та струнники мають налаштовуватись за солістом.

Якщо казати про обов'язки концертмейстера, то вони полягають у тому, щоб виступати проміжною ланкою між диригентом та оркестром. Досить часто диригент може викласти загальну концепцію свого бачення твору саме концертмейстеру, в той час як останній буде «доносити» її до оркестрантів. «Кожен диригент має свій стиль, і кожен концертмейстер має свій стиль. Кожен з них повинен знайти спосіб взаємодіяти, оскільки концертмейстер в принципі повинен передавати наміри диригента оркестру. Деякі диригенти працюють в основному за власним планом і не шукають відгуку від концертмейстера; інші співпрацюють і заохочують діалог. Оскільки концертмейстер виступає з такими різними диригентами, вони повинні використовувати свої інстинкти, щоб визначити тип і ступінь бажаної поведінки» [5]. Серед подібних аспектів є вірне стильове прочитання твору. Концертмейстер може проводити навіть окремі репетиції з групою інструментів, до якої він відноситься.

Крім цього концертмейстер бере на себе відповідальність не лише за налаштування інструментів всієї групи, але й за єдність та ансамблевість виконання ними партії.

Відзначимо, що хоча у вітчизняній практиці у ряді оркестрів чи інших більш розширених виконавських колективах є диригент, який не буде надто часто змінюватись, для американського та європейського простору притаманна тенденція, коли оркестр може працювати з різними диригентами. Якщо протягом сезону змінюються диригенти, відповідно змінюються їх настанови оркестрові, проте концертмейстер виступає другим, а часом навіть першим за значенням лідером серед музикантів. Він надає відчуття психологічної стабільності, окрім цього саме його гра може стати більшим поштовхом задля початку видобування звуку оркестрантами, аніж жест диригента, адже він враховує час, який проходить від початку видобування звуку до його появи (фізичної чутності). За рахунок того, що концертмейстер у оркестрі чи концертмейстер-піаніст працюють з різними диригентами, вони дуже добре розуміються на специфіці диригентського жесту та на тому, наскільки важлива кожна деталь. «Після того, як ви граєте під керівництвом різних диригентів, ви, звичайно, дізнаєтесь нюанси та труднощі роботи, не кажучи вже про різноманітність провідних стилів. Мене завжди вражає те, як найбільш тонкі відмінності підходу диригентів можуть викликати такі великі відмінності в звучанні оркестру. Навіть такі речі, як позиція маестро на подіумі, мабуть, важливіша, ніж можна було б подумати» [5].

Зауважимо, що не всі музиканти готові до сольного виконавства. Так відомий виконавець – Дейл Барлтроп (Dale Barltrop), який тривалий час був першою скрипкою у Ванкуверському симфонічному оркестрі (Vancouver Symphony Orchestra) вказував у інтерв'ю, що ніколи не прагнув до сольної кар'єри, а хотів бути саме концертмейстером. «Я знав дуже рано, що хотів бути концертмейстером, а не солістом. Навіть коли мені було всього вісім років, я пам'ятаю, що я їздив на відкритий концерт зі своїми батьками та був повністю зачарований концертмейстером в оркестрі – набагато більше, ніж солістом чи диригентом. Я дивився на кожен його крок. З того моменту я знав, що хочу стати концертмейстером» [5]. Попри те, що цей австралійський музикант тривалий час працював у канадському оркестрі, в 2015 році він вирішив повернутись на батьківщину аби почати працювати у оновленому Австралійському струнному квартеті (Australian String Quartet) та симфонічному оркестрі Мельбурну (Melbourne Symphony Orchestra).

Варто відмітити, що в сучасній західній традиції подібне розрізнення на концертмейстера-піаніста як акомпаніатора та концертмейстера-лідера групи нівелюється, адже в більшості випадків можна казати про поліфункціональність діяльності виконавців, які не лише можуть виконувати сольні партії, але й грати у ансамблі з іншими інструментами, викладати фах.

Звернемо увагу на те, що під час роботи концертмейстерів з диригентами – студентами у класі з фаху, та оркестру з молодими диригентами, надзвичайно актуалізується питання

віднаходження психологічної налаштованості усіх сторін цього музичного діалогу. За рахунок того, що виконавці, порівняно з диригентом можуть мати більший досвід професійної діяльності та уявлення про підходи інших більш іменитих попередників, потрібний такт концертмейстера, який узгодить можливі недоречні вимоги та при цьому не викличе обурення диригента.

Якщо ж звернутися до діяльності сучасного концертмейстера-піаніста, він виконує не менш важливу роль, аніж перша скрипка у оркестрі, а навіть і більшу. Піаніст виступає насамперед особою, яка буде відповідати за звучання твору як під час репетиційного процесу, так і на концерті. Від його майстерності буде залежати оцінювання рівня соліста. Часом концертмейстер-піаніст, його внесок у створення загального цілого може дещо нівелюватися у вітчизняній практиці. Недостатню оціненість внеску концертмейстера-піаніста у спільну справу відмічає Є. Епштейн. «Концертмейстер бере участь у конкурсі від самого початку зародження ідей участі у змаганні співака чи інструменталіста – вони разом обирають репертуар, разом проходять муки та радощі творчого процесу. А оцінка праці різна: соліст може стати лауреатом, концертмейстер як виняток «потягне» лише на диплом і на одну десятку від премії. Хіба ж це не принизливо?» [3, с. 2].

Для західного музичного простору притаманне не лише більш шанобливе ставлення до подібної професійної діяльності, але й наявні зразки контрактів, які мають укладати студенти, якщо хочуть щоб концертмейстер працював з ним протягом конкретного семестру. Зразок подібного контракту, який підписують концертмейстер та студент, який навчається у The Crane School of Music, що входить до Університету штату Нью-Йорк (місто Потсдам), знаходиться у вільному доступі в мережі Інтернет. В даному документі, як і в інших контрактах, зазначаються обов'язки сторін. Насамперед, студент визначає задля яких подій мистецького характеру йому потрібен кон-

цертмейстер – сольний концерт, студійний виступ, виступ на конкурсі, заняття у класі. І виконавець, і концертмейстер мають професійно та поважно ставитись до співпраці, що буде проявлятися у обов'язковій та вчасній присутності на усіх зазначених подіях, завчасному інформуванні про надзвичайні ситуації. До вимог студента відносяться обов'язкова необхідність радитись перед плануванням концертів, адже піаніст не буде зобов'язаний пропускати власні необхідні події. В контракті прописується термін, коли студент має надати піаністу-концертмейстеру нотний текст до початку репетицій або уроків, адже миттєве читання з листа не входить до обов'язків концертмейстера [4]. В свою чергу, концертмейстер відповідає за якість та ретельне вивчення музики, підтримку стандартів виконання. Саме від успішності партнерства студента та акомпаніатора буде залежати прогрес у професійному відношенні та позитивне враження від виступу.

Висновки та подальші перспективи. Сучасна трактовка поняття «концертмейстер» передбачає розрізнення таких різновидів професійної діяльності як концертмейстер (перша скрипка або лідер інструментальної групи) у оркестрі та концертмейстер-піаніст. Попри певну доцільність даного поділу відзначимо тотожність тих задач, що постають перед виконавцями. Комплексність завдань, які висуваються перед концертмейстером, передбачають здатність виконувати ним сольні партії, грати у ансамблі з іншими інструментами, виступати в ролі викладача. Завданням концертмейстера, як у оркестрі, так і у класі з фаху є забезпечення психологічного комфорту для усіх учасників музичної комунікації. Значний досвід роботи з різними виконавцями та диригентами наділяє їх великим багажем розуміння кожного нюансу невербального спілкування, яке впроваджується в процесі гри. Саме концертмейстер виступає своєрідним транслятором досвіду багатьох виконавців, що свідчить про його надзвичайно важливу роль у освітньому процесі.

Список літератури:

1. Концертмейстер // Музыкальная энциклопедия : [в 6 т.] : [рос.] / гл. ред. Ю.В. Келдыш. – М.: Советская энциклопедия : Советский композитор, 1973–1982.
2. Молчанова Т.О. Мистецтво піаніста-концертмейстера у соціокультурному контексті сучасності / Т.О. Молчанова // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2013. – Випуск 19(1). – С. 212–217.
3. Эпштейн Е. В концерте принимает участие... / Е. Эпштейн // Муз. жизнь. – 1989. – № 15. – С. 2.
4. CRANE. The Crane School of Music (SUNY Potsdam). Accompanying Contract. [Electronic resource]. – Available at: https://www.potsdam.edu/sites/default/files/documents/academics/Crane/current/forms/Contract_F06.pdf.
5. Newman G. The anatomy of a concertmaster: an interview with the VSO's Dale Bartrop [Electronic resource]. – Available at: <https://www.vanclassicalmusic.com/the-anatomy-of-a-concertmaster-an-interview-with-the-vsos-dale-bartrop/>.

Боровицкая Е.Н.

Обособленное подразделение «Николаевский филиал
Киевского национального университета культуры и искусств»

КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: ПРОБЛЕМА ДЕФИНИЦИИ ПОНЯТИЯ, СУЩНОСТЬ ФЕНОМЕНА, СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье акцентируется внимание на исследовании деятельности концертмейстера. Отмечается, что понятие «концертмейстер» в современной музыкальной культуре имеет несколько значений, обозначая профессиональную деятельность первой скрипки или лидера инструментальной группы в оркестре и концертмейстера-пианиста. Подчеркивается тождество задач, стоящих перед концертмейстерами, что предполагает необходимость исполнять сольные партии, играть в ансамбле с другими инструментами, выступать в роли преподавателя. Задачей концертмейстера является обеспечение психологического комфорта для всех участников музыкальной коммуникации. За счет того, что концертмейстер имеет значительный опыт работы с различными исполнителями, он выступает своеобразным транслятором их творческого наследия, что подчеркивает его чрезвычайно важную роль в образовательном процессе.

Ключевые слова: концертмейстер, преподаватель, дирижер, оркестр, концертмейстер-пианист, первая скрипка.

Borovitskaya O.M.

Separated Subdivision "Mykolaiv Branch of the
Kyiv National University of Culture and Arts"

CONCERTMASTER ACTIVITY: THE PROBLEM OF THE DEFINITION THE CONCEPT, THE ESSENCE OF THE PHENOMENON, MODERN REALITIES OF PERFORMANCE

Summary

The article focuses on the study of the concertmaster's activities. It is noted that the concept of "concertmaster" in modern musical culture has several meanings, denoting the professional activity of the first violinist or the leader of the instrumental group in the orchestra and the pianist-accompanist. The identity of tasks facing concertmaster is emphasized, which presupposes the need to perform solo parts, to play in ensemble with other instruments, to act as a teacher. The task of an accompanist is to provide psychological comfort for all participants of musical communication. Due to the fact that the concertmaster has considerable experience working with various performers, he acts as original translator of their creative heritage, which emphasizes his extremely important role in the educational process.

Keywords: concertmaster, teacher, conductor, orchestra, concertmaster-pianist, first violin.